

Pozytywne i negatywne skutki członkostwa Polski w UE w opinii rolników

Alina Sikorska

*Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
ul. Świętokrzyska 20, 00-950 Warszawa 1*

Słowa kluczowe: integracja Polski z UE, obawy i nadzieje rolników, przekształcenia strukturalne w rolnictwie, koncentracja i modernizacja, upadek małych gospodarstw

Wstęp

W ostatnich latach ukazało się wiele analiz dotyczących wpływu integracji Polski z Unią Europejską na uwarunkowania przebudowy struktur rolniczych [5]. Szeroko opisywane były także opinie wiejskich środowisk na temat tego akcesu [1]. W większości opracowań dotyczących zagadnień przystąpienia do struktur unijnych przede wszystkim dokumentowano niechętny stosunek rolników wobec tych zamierzeń oraz uzasadniano ich postawy. Uznać należy, że wszystkie podejmowane w tym obszarze rozważania są niezwykle istotne, szczególnie jeżeli się weźmie pod uwagę to, że o uruchomieniu procesu integracji z Unią Europejską w drodze referendum współdecydować będą mieszkańcy wsi, którzy stanowią 37% ogółu ludności mającej prawo głosu w tej sprawie.

Uznając wagę wyżej wymienionych zagadnień oraz duże znaczenie problemów wiejskich w całokształcie życia gospodarczego i społecznego naszego kraju, pytania dotyczące stosunku polskich użytkowników gospodarstw rolnych do planów integracji z Unią Europejską umieszczono w ankiecie IERiGŻ, przeprowadzonej w 2000 roku w 76 wsiach rozmieszczonych w różnych regionach kraju [2]. Głównym celem tych badań było określenie przemian, jakie zaszły w strukturze społeczno-ekonomicznej wsi w latach 1996–2000 (ze względu na panelowy charakter badań są one powtarzane w odstępach czteroletnich w tych samych miejscowościach). Zbierane informacje dotyczą przede wszystkim danych o cechach demograficznych oraz aktywności zawodowej osób wchodzących w skład ankietowanych rodzin oraz o gospodarstwach rolnych w zakresie ich wyposażenia i wyników produkcyjnych.

Przy badaniu postaw wobec planów integracji z Unią Europejską pytano rolników o korzyści, jakie — w ich przekonaniu — odniesie polskie rolnictwo w wyniku przystąpienia do Unii Europejskiej, oraz jakich spodziewają się skutków negatywnych wynikających z członkostwa Polski w UE. Ogółem przeprowadzono wywiady z użytkownikami 3927 gospodarstw rolnych (tj. takich, których obszar przekraczał 1 ha UR).

Poglądy rolników wobec planów integracji Polski z UE

Ogółem w badanej próbie niespełna połowa, bo 42% pytanych, dostrzegało pozytywne skutki dla polskiego rolnictwa wynikające z przystąpienia do struktur unijnych. Należy jednak zastrzec, że do rzadkości należało, by w tym akcesie widziano wyłącznie same korzyści, takie postawy deklarowało tylko około 5% ankietowanych użytkowników gospodarstw rolnych. Na tle rozpowszechnienia argumentów wyrażających pożytek z przystąpienia do UE zdecydowanie bardziej popularne były uzasadnienia zawierające negatywne oceny efektów integracji. Wśród wszystkich badanych osób na ujemne konsekwencje wskazywało 81%, przy czym aż 43% odpowiadających wyrażało wyłącznie przekonania o niekorzystnych skutkach takiej decyzji dla rolnictwa.

Przy analizie wyników badań należy jednak przede wszystkim podkreślić, że ponad jedna trzecia ankietowanych (38%) określała zarówno korzyści, jak i zagrożenia wynikające z członkostwa w UE. Dostrzeganie przeciwstawnych aspektów włączenia Polski do struktur unijnych łączyło się z przekonaniem o nieuchronności przeobrażeń w obrębie obszarów wiejskich. W znaczącej części wiejskiego społeczeństwa dostrzegano z jednej strony nieodwracalność przemian rynkowych i konieczność związanych z tym przekształceń strukturalnych w rolnictwie, a z drugiej strony rozpowszechnione było przekonanie o wysokich kosztach społecznych, jakie w tym procesie poniesie wiejska społeczność. Obawy i zagrożenia pogłębiały trudne doświadczenia mieszkańców wsi z pierwszego dziesięciolecia transformacji do gospodarki rynkowej, a zwłaszcza znaczny spadek dochodów rolniczych, bezrobocie i trudności ze zbytem produktów rolnych. Nie sposób zatem dziwić się przewadze argumentów wskazujących na negatywne konsekwencje integracji z UE. Ten proces kojarzył się przede wszystkim z dalszym nasileniem prorynkowych przeobrażeń, a więc również pogłębieniem istniejących bolączek. Na tle powszechnej znajomości problemów, jakie wsi przysporzyła gospodarka rynkowa, wiedza odnośnie korzyści z przyłączenia do struktur unijnych była zdecydowanie mniej znana i na ogół czerpana z wypowiedzi telewizyjnych polityków [1]. Należy uwzględnić, że wszystkie wymienione czynniki miały istotny wpływ na postawy rolników wobec integracji z Unią Europejską, co znalazło wyraz w różnicach w liczebności respondentów wskazujących na negatywne skutki tego członkostwa a wielkością grupy wypowiadającej opinie o pozytywnych konsekwencjach tego akcesu.

Jeżeli uznać, że przejawem racjonalnych opinii o wejściu w struktury Unii Europejskiej są sytuacje, w których respondenci wskazywali zarówno na pozytywne, jak i na negatywne skutki integracji, to najbardziej zorientowani w tej problematyce byli mieszkańcy regionu środkowozachodniego (tj. woj. wielkopolskiego i zachodniopomorskiego). Na tym terenie prawie połowa objętych badaniami użytkowników gospodarstw rolnych w swoich stanowiskach wobec przyłączenia do struktur unijnych dostrzegała jednocześnie korzyści i zagrożenia z tego tytułu. Równocześnie, na tle innych terenów, w opisywanej zbiorowości stosunkowo dużo było osób przekonanych wyłącznie o dobrych stronach tego zamierzenia (7%), a grupa wyrażająca wyłącznie obawy była relatywnie najmniej liczna i stanowiła niewiele ponad jedną trzecią ogółu badanych. Należy zastrzec, że opisywane tereny uchodzą za najlepiej zagospodarowane w skali kraju, charakteryzują się wysoką kulturą rolną, dużymi umiejętnościami użytkowników gospodarstw rolnych i ich prorynkowym nastawieniem [4].

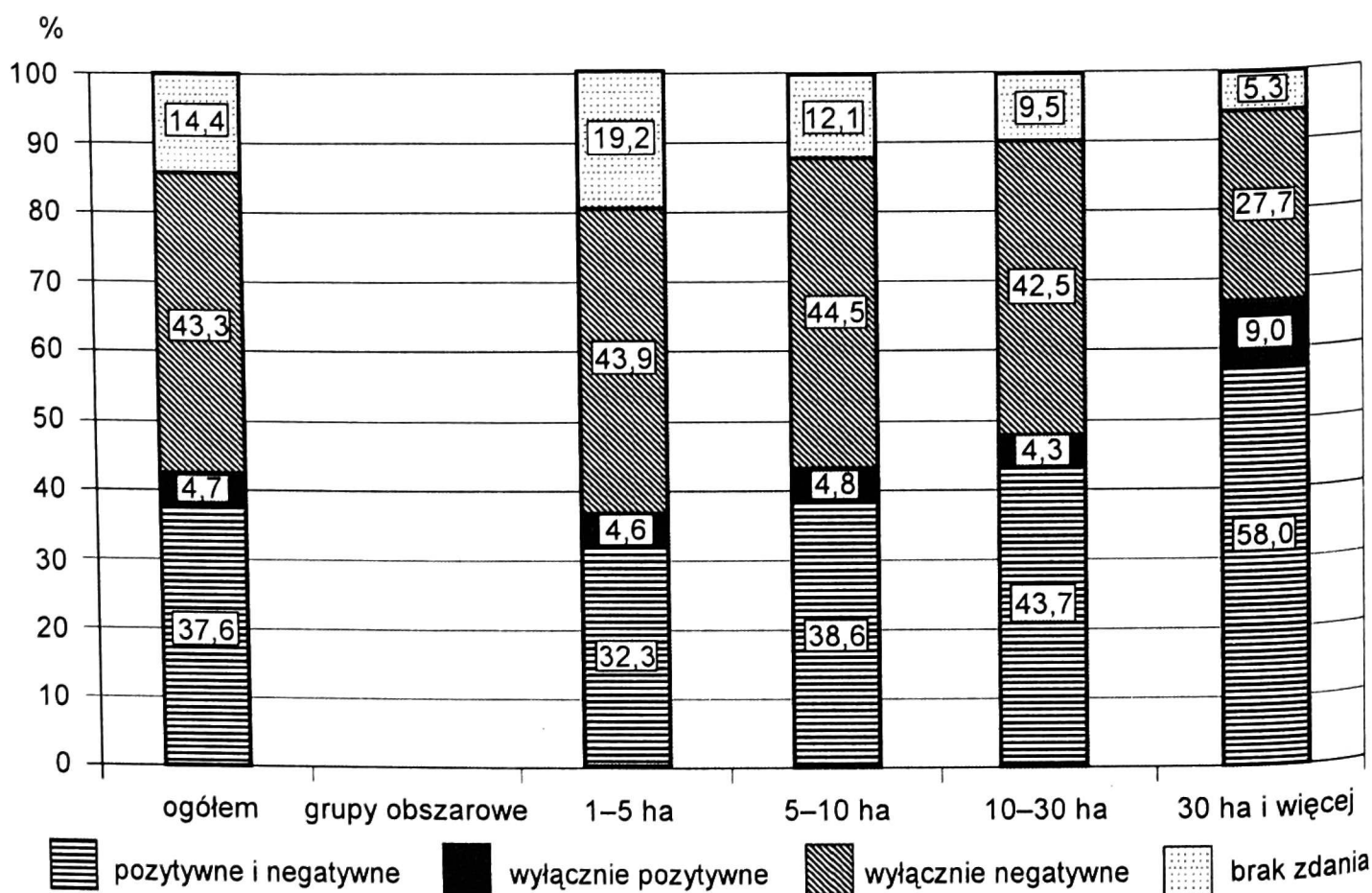
Wobec opisanego przykładu skrajnie odmienne były najczęściej deklarowane poglądy wobec UE w makroregionach: północnym (woj: zachodniopomorskie, pomorskie i warmińsko-mazurskie) i południowo-zachodnim (woj: opolskie, lubuskie, dolnośląskie). Respondenci z obydwu wymienionych terenów relatywnie najrzadziej dostrzegali zarówno korzyści, jak i zagrożenia wypływające z integracji, natomiast stosunkowo często widzieli wyłącznie pozytywne bądź negatywne skutki tego procesu. W makroregionie południowo-zachodnim, zdecydowanie częściej niż w pozostałych częściach kraju, badana ludność dostrzegała wyłącznie dobre strony włączenia do UE. Takie opinie wyrażało 11% ogółu respondentów z tego terenu (tj. ponad dwukrotnie więcej niż średnio w kraju). Należy zaznaczyć, że od wielu lat ten obszar charakteryzuje się dużym rozwojem przygranicznej działalności handlowej i stosunkowo liczną migracją zarobkową. W tej sytuacji włączenie się do struktur UE stwarza nadzieje na dalsze ożywienie i uprawomocnienie tych związków.

W makroregionie północnym odpowiadający wyróżniali się z kolei najwyższą częstotliwością w dostrzeganiu wyłącznie negatywnych skutków integracji. Takie opinie wyrażała połowa badanych, a równocześnie tylko 2% osób widziało jedynie korzyści z tytułu włączenia do UE. Na wyróżnionym obszarze relatywnie najmniejsza była także grupa zwracająca uwagę zarówno na konsekwencje pozytywne, jak i negatywne. Należy przypuszczać, że większe niż w innych częściach kraju rozpowszechnienie postaw niechętnych przyłączeniu do struktur europejskich w makroregionie północnym miało swe źródło w dotychczasowych doświadczeniach związanych z wprowadzaniem gospodarki rynkowej, a zwłaszcza upadkiem licznych na tym terenie państwowych gospodarstw rolnych oraz dużym bezrobociem.

Opinie rolników o członkostwie Polski w UE a wybrane cechy gospodarstw rolnych

Zdecydowanie bardziej niż miejsce zamieszkania ocena skutków integracji ze strukturami unijnymi była zróżnicowana w zależności od wielkości gospodarstw rolnych. Respondenci będący właścicielami relatywnie większych obszarowo gospodarstw na ogół częściej niż użytkownicy małych arealów dostrzegali korzyści z tytułu włączenia Polski do UE. Znajdowało to odzwierciedlenie zarówno w wielkości odsetka osób dostrzegających dodatnie i ujemne strony połączenia, jak i wyrażających wyłącznie opinie pozytywne.

Uwzględniając obie postawy, łącznie pozytywne skutki przystąpienia do UE uważała prawie połowa osób z grupy użytkowników gospodarstw o obszarze od 10 ha UR wzwyż. W gronie rolników posiadających 30 i więcej ha UR takie opinie wyrażało aż 67% badanych. Można stąd wysnuć wniosek, że wśród osób prowadzących gospodarstwa o stosunkowo dużej sile ekonomicznej dostrzeganie korzyści z tytułu integracji było dość powszechne. Nie zmienia to faktu, że równocześnie prawie wszyscy badani wiązali z tym procesem również obawy. Trzeba jednak podkreślić, że w odróżnieniu od opinii charakterystycznych dla osób prowadzących relatywnie niewielkie obszarowo gospodarstwa, w opisywanym zbiorze stosunkowo najczęściej zdarzały się przypadki dostrzegania wyłącznie dodatnich stron integracji — tak wypo-



Rysunek 1. Opinie o przystąpieniu Polski do UE a wielkość użytkowanych gospodarstw

wiadał się co dziesiąty odpowiadający. Natomiast opinie wyłącznie negatywne były relatywnie najrzadsze — wyrażało je niewiele ponad 25% respondentów.

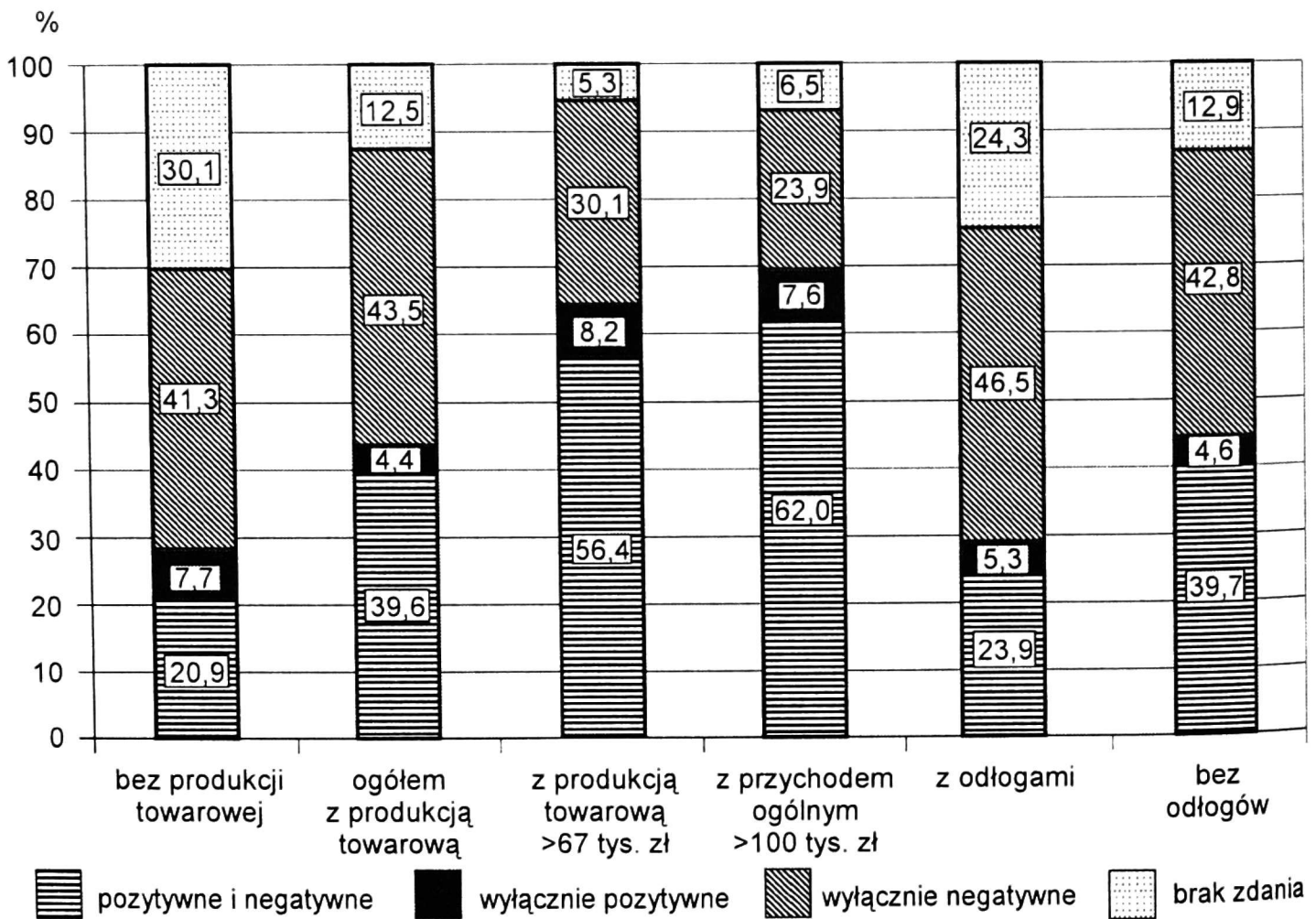
Należy również zaznaczyć, że osoby posiadające stosunkowo duże gospodarstwa zazwyczaj miały bardziej wyrobione poglądy na temat skutków przyłączenia do UE niż użytkownicy małych arealów. Wśród tych ostatnich aż jedna piąta pytanym osób nie potrafiła określić, jakie konsekwencje dla polskiego rolnictwa spowoduje integracja z UE.

Z przeprowadzonych sondaży wynika, że użytkownicy gospodarstw o obszarze niższym niż 10 ha UR przede wszystkim dostrzegali niekorzystne konsekwencje włączenia do struktur unijnych, co znalazło odzwierciedlenie nie tyle w niewielkim odsetku wskazujących wyłącznie na spodziewane z tego tytułu korzyści, ale w zdecydowanie rzadszym zaznaczaniu różnorodnych (zarówno pozytywnych, jak i negatywnych) skutków takiego kroku.

W analizie zależności opinii o przyłączeniu do UE od wielkości gospodarstw rolnych prowadzonych przez respondentów zwraca uwagę, że stosunkowo najwięcej obaw związanych z procesem integracji zgłaszali użytkownicy gospodarstw o obszarze od 5 do 10 ha UR. Na postawy tej części rolników wobec planów akcesu miały najprawdopodobniej wpływ ich dotychczasowe doświadczenia związane z rynkowymi przeobrażeniami systemu gospodarczego. Tworzyli oni zbiorowość, której najtrudniej było dostosować się do nowych warunków. W przeszłości osoby wchodzące w skład tej kategorii utrzymywały się głównie z rolnictwa, a ich dochody zazwyczaj gwarantowały ogólnie akceptowany poziom życia rodziny oraz rozwój warsztatu rolnego. Narastanie zjawiska konkurencyjności, trudności zbytu produktów rolniczych, drogie kredyty oraz rosnące koszty produkcji w stosunkowo krótkim czasie spowodowały, że skala produkcji oraz siła ekonomiczna większości gospodarstw od 5 do 10 ha UR okazała się zbyt mała, by sprostać nowym wymogom i utrzymać dawną stabilizację. Znalazło to odzwierciedlenie w ubytku gospodarstw w tej grupie obszarowej, który — według danych ankiety 2000 — średniorocznie w okresie ostatnich czterech lat wynosił 3,7% i tym samym był dwukrotnie większy niż w pozostałych grupach obszarowych. W konsekwencji odsetek gospodarstw o takim areale wśród ogółu warsztatów rolnych zmniejszył się z 29% w 1996 roku do 26% w 2000 roku [4].

Reasumując opinie rolników na temat integracji z UE, należy uznać, że występujące różnice poglądów w zależności od wielkości obszaru użytkowanych gospodarstw, wielokrotność wyrażania obaw oraz znacznie rzadsze przewidywanie korzyści ilustrują w pewnym sensie ogólne problemy polskiego rolnictwa, zwłaszcza rozdrobnienie agrarne, które eliminuje znaczącą część właścicieli gospodarstw z aktywności na rynkach rolniczych.

Oddziaływanie na postawy wobec integracji z UE uwarunkowań strukturalnych, charakterystycznych dla polskiego rolnictwa, oraz wpływ trudnych doświadczeń tego sektora w przystosowywaniu się do gospodarki rynkowej zaznaczyły się także przy uwzględnieniu wybranych cech określających sytuację ekonomiczną respondentów.



Rysunek 2. Opinie o przystąpieniu Polski do UE według wybranych cech gospodarstw chłopskich

Z zestawienia danych wynika, że użytkownicy gospodarstw osiągających stosunkowo wysokie przychody z produkcji towarowej oraz przychody ogólne mieli zdecydowanie lepsze przekonanie o konsekwencjach włączenia się do struktur unijnych niż pozostałe wyróżnione grupy badanych. Przy wydzieleniu zbiorowości z wysokimi przychodami pieniężnymi kierowano się średnimi wskaźnikami, jakie w 1999 roku osiągały gospodarstwa prowadzące rachunkowość rolną na potrzeby IERiGŻ [6]. Jest to szczególna grupa, charakteryzująca się znacznie wyższymi wskaźnikami produkcyjnymi i ekonomicznymi niż przeciętne gospodarstwa w kraju. Trzeba zaznaczyć, że wymienione na rysunku 2 średnie wartości przychodów z gospodarstw rachunkowiczów osiągało tylko niespełna 10% zbioru objętego próbą badawczą IERiGŻ, która jest reprezentacyjna dla struktury agrarnej w skali kraju i makroregionów.

Jeżeli wziąć pod uwagę szacunki, z których wynika, że z powodu opóźnień strukturalnych oraz luki technologicznej tylko około 180 tys. polskich gospodarstw rolnych (co stanowi około 9% ogółu) dysponuje siłą ekonomiczną pozwalającą konkurować z rolnictwem UE, można uznać, że to właśnie użytkownicy takich warsztatów znaleźli się w grupie ankietowanych rolników charakteryzujących się stosunkowo największą otwartością na procesy integracyjne. W zbiorze gospodarstw wydzielonych ze względu na wysoki poziom przychodów ogólnych oraz rolniczych zwraca uwagę przede wszystkim bardzo wysoki odsetek respondentów dostrzegających zarówno korzyści, jak i zagrożenia z tytułu akcesu. W tych grupach, na tle pozostałych

kategorii wyróżnionych na rysunku 2, znacznie rzadziej natomiast występują postawy wyłącznie negujące proces integracji.

Zdecydowanie odmienne poglądy wobec przyłączenia do UE charakteryzowały użytkowników gospodarstw, w których symptomem słabości ekonomicznej była ich nieobecność na rynku oraz odłogowanie ziemi. W tych zbiorach na ogół dostrzegano tylko ujemne skutki włączenia do struktur unijnych, a stosunkowo duży odsetek stanowiły osoby, które nie potrafiły określić swojej opinii o konsekwencjach tego akcesu.

Spodziewane korzyści z członkostwa Polski w UE

Jak już wcześniej zaznaczono, wśród ogółu badanych 42% wskazywało na pozytywne skutki wejścia Polski do struktur unijnych, odnosząc się w przytaczanych argumentach nie tylko do pytań zawartych w kwestionariuszu dotyczących rozwoju rolnictwa, ale także do zagadnień dotyczących ogólnych problemów społeczno-gospodarczych (tab. 1). Dla części wiejskiej społeczności były to sprawy równie istotne, jak te związane z gospodarstwami rolnymi, co potwierdza tezę o postępującej ekonomicznej dezagraryzacji wsi. Ilustrują to zwłaszcza nadzieje związane z poprawą sytuacji na rynku pracy i ogólnym rozwojem gospodarczym w wyniku integracji z UE.

Najwięcej pytanym z grupy respondentów, którzy dostrzegali korzyści z procesu integracji z EU, przewidywało, że nastąpi unowocześnienie struktur rolniczych (41%). Spodziewano się zwłaszcza koncentracji ziemi, zwiększenia udziału dużych obszarowo gospodarstw oraz rozwoju specjalizacji w produkcji rolniczej. Takie opinie stosunkowo najczęściej wyrażano na terenach południowo-wschodniej Polski (44%), a więc tam, gdzie rolnictwo charakteryzuje się szczególnie znaczącym rozdrobnieniem.

Należy podkreślić, że ogólnie na nieuchronność przemian w strukturze agrarnej relatywnie najliczniej wskazywali użytkownicy małych obszarowo gospodarstw, utrzymujący się głównie z pracy zarobkowej bądź świadczeń społecznych. Wśród respondentów posiadających od 1 do 5 ha UR takie opinie wyrażało aż 43% pytanym, w zbiorowości z kategorii rodzin zarobkowych stanowili oni 45%, a w rodzinach emerytów i rencistów — 42%. Potwierdza to tezę o realizmie i racjonalności w postawach mieszkańców wsi wobec konieczności przemian strukturalnych warunkujących rozwój polskiego rolnictwa.

Następną liczną grupę wskazań stanowiły oczekiwania na pomoc finansową wzmacniającą sytuację ekonomiczną gospodarstw. Ten rodzaj korzyści z tytułu przyłączenia do UE zaznaczało 36% pytanym. Spodziewano się zwłaszcza dopłat do produkcji rolniczej i tanich kredytów. Podkreślano przy tym, że takiej pomocy mogą oczekiwać wyłącznie duże, silne ekonomicznie i wysokotowarowe gospodarstwa. Zgodnie z tym przekonaniem na wsparcie finansowe liczyli przede wszystkim użytkownicy gospodarstw o obszarze od 30 ha użytków rolnych (47%) oraz wykazujący

Tabela 1. Wskazywane rodzaje korzyści z integracji Polski z UE [% odpowiedzi]

Rodzaje dostrzeganych korzyści	Wśród ogółu badanych	W tym według makroregionów*			
		środkowo-zachodni	środkowo-wschodni	południowo-wschodni	południowo-zachodni
Unowocześnienie rolnictwa	40,6	40,7	37,6	44,0	39,9
Pomoc finansowa dla dużych gospodarstw	36,2	29,8	33,8	37,7	48,4
Powiększenie rynku zbytu dla produktów rolnych	28,7	32,6	31,0	25,3	37,3
Ogólny wzrost gospodarczy	5,1	5,4	3,7	5,4	2,0
Poprawa na rynku pracy	4,2	0,8	3,1	7,5	1,3
Wzrost poziomu życia	2,0	2,3	2,9	0,9	2,0
Łatwiejsze podróże	0,9	0,4	1,9	0,4	—
					1,1

* Kolejnym makroregionom odpowiadają następujące województwa: środkowozachodni — kujawsko-pomorskie, wielkopolskie; środkowowschodni — łódzkie, mazowieckie, lubelskie, podlaskie; południowo-wschodni — świętokrzyskie, małopolskie, podkarpackie, śląskie; południowo-zachodni — opolskie, lubuskie i dolnośląskie; północny — zachodniopomorskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie.

się szczególnie dużą produkcją towarową (43%). W ujęciu przestrzennym stosunkowo najczęściej profitów pieniężnych spodziewali się rolnicy z terenów południowo-zachodnich (48%). Na ich przekonania mogła wpływać lepsza niż na innych obszarach znajomość zasad dotacji rolnictwa w krajach UE z racji częstych w tym regionie kontaktów z mieszkańcami Niemiec.

Zdecydowanie mniej respondentów — bo tylko niespełna 29% dostrzegających korzyści z przyłączenia do UE — przewidywało powiększenie rynku zbytu na produkcję rolniczą. Wzrost pewności sprzedaży łączono zazwyczaj z rozpowszechnieniem cen gwarantowanych oraz umów kontraktacyjnych. Obok korzystnych dla producentów zmian w organizacji rynku rolnego, zwracano także uwagę na poprawę sytuacji na rynku dla konsumenta w zakresie jakości produktów rolniczych oraz zwiększenia oferty artykułów spożywczych produkowanych metodami ekologicznymi. Rozwój rolnictwa ekologicznego po przystąpieniu do UE łączono głównie z przewidywaniem zwiększonego popytu na ten rodzaj żywności. Relatywnie najczęściej na poprawę w organizacji rynku rolnego liczyli użytkownicy gospodarstw o obszarze od 10 ha UR wzwyż (35%), więcej przedsiębiorcy (42%) oraz respondenci z rodzin o stosunkowo najwyższych przychodach (41%). W wymienionych zbiorach grupowała się zatem ta część ogółu badanych, która charakteryzowała się relatywnie największą aktywnością rynkową.

Jak już zaznaczono, niektórzy z wyrażających swoje opinie o spodziewanych korzyściach z przyłączenia do UE odnosili je nie tylko, bądź nie tyle, do rolnictwa, jak to było sformułowane w pytaniu ankiety, ale wyrażali przekonania dotyczące ogólnych konsekwencji społeczno-gospodarczych. Na taki zakres dodatnich efektów przystąpienia do struktur UE zwracała uwagę mniej więcej co dziesiąta osoba z opisywanej grupy. Stosunkowo najczęściej (w 5% ogółu wypowiedzi) podkreślano, że w ten sposób zostaną stworzone bardzo korzystne warunki dla funkcjonowania prywatnych przedsiębiorstw, co wpłynie na ogólny wzrost gospodarczy. Niewielu mniej odpowiadających (4%) spodziewało się zmniejszenia bezrobocia i poprawy sytuacji na rynku pracy po przyjęciu do UE. Stosunkowo najczęściej takie nadzieje wyrażali mieszkańcy terenów o szczególnym nasileniu bezrobocia (region północny — 5%) oraz o znaczącej liczbie gospodarstw dwuzawodowych (region południowo-wschodni — niespełna 8%). Na poprawę sytuacji na rynku pracy liczyli głównie użytkownicy małych obszarowo gospodarstw z grupy do 5 ha UR, w tym gronie aż 5% pytanych podkreślało ten rodzaj korzyści.

W nielicznych wypadkach z wejściem w struktury UE łączono podwyższenie zarobków, zwiększenie możliwości konsumpcyjnych, sporadycznie zwracano uwagę na dalsze ułatwienia w podróżach po Europie. Te zalety dostrzegały zazwyczaj osoby starsze, pamiętające trudności na rynku artykułów konsumpcyjnych w okresie peerełowskim oraz istniejące wtedy trudności w wyjazdach zagranicznych.

Ogólnie trzeba podkreślić, że osoby wskazujące na korzyści z tytułu integracji Polski z UE akcentowały przede wszystkim konieczność unowocześnienia polskiego rolnictwa i były przekonane o nieuchronności zmian strukturalnych w tym sektorze gospo-

darki. Zrozumiałe, że tylko część pytanym potrafiła przyjąć wobec takich perspektyw postawy aprobujące, w sytuacji gdy dla większości badanych nadchodzące przeobrażenia kojarzyły się z dalszym pogłębianiem się destabilizacji ekonomicznej, trudnościami ze znalezieniem alternatywnych źródeł przychodu, a także oznaczały konieczność przełamania bariery psychologicznej w dążeniu do aktywnego włączenia się w budowanie na wsi nowych struktur gospodarczych. W konsekwencji przewidywane procesy przemian jedni uważali za warunek postępu i drogę rozwoju ekonomicznego i cywilizacyjnego, wśród innych zaś budziły obawy i poczucie zagrożenia.

Opinie rolników o negatywnych skutkach członkostwa Polski w UE

Istniejące rozwarstwienie społeczno-ekonomiczne wsi, a także to, że jedna trzecia gospodarstw rolnych produkuje głównie na potrzeby rodziny użytkownika, a tylko około 180 tys. warsztatów rolnych (9% ogółu) dysponuje, jak wspomniano, siłą ekonomiczną pozwalającą konkurować z rolnictwem w krajach zachodnich przyczyniają się do rozpowszechnienia obaw w związku z włączeniem do struktur UE. Jak już zaznaczono, takie postawy w badanym zbiorze były dużo liczniejsze niż poglądy wyrażające aprobatę dla skutków integracji. Ogółem 81% pytanym wskazywało na ujemne konsekwencje tego procesu dla polskiego rolnictwa. W zasadzie większość przytaczanych obaw była wzajemnie ze sobą powiązana (tab. 2), a w wielu wypadkach niepokój respondentów wyraźnie kształtowały dotychczasowe doświadczenia związane z transformacją systemu ekonomicznego do zasad gospodarki rynkowej.

Stosunkowo najwięcej badanych obawiało się konkurencji przy zbyciu płodów rolnych (45%). Obok przypuszczeń dotyczących napływu do Polski taniej żywności z UE, poczucie zagrożenie stwarzała przewidywana konieczność sprostanania wysokim wymaganiom pod względem jakości produktów rolnych. Niepokój budziły również spodziewane ograniczenia w ilości produkowanych towarów i ich asortymencie.

Wszystkie tego typu poglądy najczęściej prezentowali użytkownicy dużych obszarowo gospodarstw (55%), utrzymujący się głównie z rolnictwa (58%), szczególnie aktywni na rynku (61%). W ujęciu przestrzennym stosunkowo największe zaniepokojenie związane z obawą utraty pozycji na rynku rolnym wyrażali respondenci z regionu środkowowschodniego (48%). Na tym terenie znaczna część pytanym czerpała korzyści z racji zamieszkiwania w pobliżu dwu dużych aglomeracji (warszawskiej i łódzkiej), w związku z czym nawet producenci mniejszych partii towarów mogli liczyć na korzystny zbyty produktów na miejskich targowiskach.

Problemy dotyczące przewidywanych zmian na rynku rolnym pod wpływem integracji z UE nie budziły natomiast szczególnych obaw w grupie respondentów wywodzących się z gospodarstw o relatywnie niewielkim obszarze (do 5 ha UR), wśród żyjących w rodzinach utrzymujących się głównie z zarobków, a zwłaszcza gdy posiadane gospodarstwa pełniły wyłącznie funkcje samozaopatrzenia. W gronie osób znajdujących się w takich sytuacjach tylko jedna trzecia pytanym zwracała uwagę na

Tabela 2. Wskazywane rodzaje zagrożeń w wyniku integracji Polski z EU [% odpowiedzi]

Rodzaje dostrzeganych zagrożeń	Wśród ogółu badanych	W tym według makroregionów				
		środkowo-zachodni	środkowo-wschodni	południowo-wschodni	południowo-zachodni	
Polskie rolnictwo nie sprosta konkurencji	45,2	42,6	48,3	46,1	43,2	38,0
Nastąpi upadek małych gospodarstw	38,3	37,8	34,7	40,0	36,7	35,4
Wzrośnie bezrobocie	14,0	13,7	17,1	18,9	17,6	2,1
Wzrośnie nieopłacalność produkcji rolnej	12,1	11,4	14,1	9,0	12,5	11,9
Nastąpi wykup ziemi przez cudzoziemców	6,1	9,4	3,1	7,2	4,0	2,1
Pogłębią się problemy społeczne	3,5	3,3	3,2	4,4	2,5	3,4

wzrost konkurencji na rynkach zbytu produktów rolnych. Ta grupa respondentów swoje niepokoje w związku z planami przystąpienia Polski do UE łączyła przede wszystkim z przewidywanym upadkiem większości małych obszarowo gospodarstw i powiększeniem się rozmiarów odłogów. Należy zatem uznać, że głównie obawiano się pogłębienia trudności, których ta zbiorowość już w pewnym stopniu doświadczyła w wyniku ogólnych procesów transformacji do gospodarki rynkowej.

Na zagrożenia dotyczące sytuacji ekonomicznej niewielkich obszarowo i nisko-dochodowych gospodarstw rolnych wskazywało 38% ogółu osób, które zauważały negatywne skutki przyłączenia do UE. Wielkość tego odsetka była stosunkowo najwyższa w grupie respondentów z gospodarstw, gdzie już odłogowano grunty (49%) oraz wśród wywodzących się z tzw. rodzin dwuzawodowych (46%). Często zwracano uwagę na wymienione problemy także w gronie gospodarujących bez produkcji towarowej (43%) oraz w gospodarstwach rolnych do 5 ha UR (43%).

Pozostałe, relatywnie rzadziej wymieniane, niekorzystne skutki integracji Polski z UE w dużym stopniu były logiczną konsekwencją już opisanych zagrożeń. Wzrost bezrobocia, który przewidywało 14% pytanym, łączono zazwyczaj z przekonaniem o likwidacji części gospodarstw. Powiększenia rozmiarów wiejskiego bezrobocia najbardziej obawiały się osoby utrzymujące swoje rodziny głównie z pracy zarobkowej (21%) oraz mieszkańcy terenów o szczególnie rozdrobnionej strukturze agrarnej (np. 19% pytanym z makroregionu południowo-wschodniego).

Zgłaszane obawy dotyczące wzrostu nieopłacalności produkcji rolniczej trzeba z kolei połączyć z wcześniej opisanymi zagrożeniami wynikającymi z powiększającej się konkurencyjności w rolnictwie. Na spadek opłacalności w wyniku integracji z UE zwracało uwagę 12% respondentów. Stosunkowo najczęściej spadkiem opłacalności czuli się zagrożeni użytkownicy gospodarstw od 5 do 10 ha UR (14%). Jak już wcześniej zaznaczono, w tej zbiorowości najtrudniej było utrzymać pozycję ekonomiczną sprzed okresu transformacji. Rolnicy posiadający gospodarstwa o takiej wielkości gospodarstw najbardziej obawiali się, że nie będą mieli środków na odtworzenie majątku produkcyjnego, nie będzie stać ich na zakup maszyn i korzystanie z kredytów. W ujęciu przestrzennym pogorszenia opłacalności produkcji rolniczej najbardziej lękali się respondenci z makroregionu środkowowschodniego, co, jak już wspomniano, należy łączyć z rozpowszechnionym na tym terenie handlem targowiskowym wokół dużych aglomeracji, który stwarza dla producentów małych partii towarów rolnych stosunkowo korzystne warunki sprzedaży.

Pozostałe wyrażane negatywne opinie o skutkach przyłączenia do UE, w tym często nagłaśniane przez media niepokój związany z wykupem ziemi przez cudzoziemców, należały do rzadkości. Sporadycznie uważano, że w konsekwencji zmian poakcesyjnych nastąpi wzmożony odpływ młodzieży ze wsi do miast. W pojedynczych wypadkach przewidywano przenoszenie z Zachodu do Polski obcych wzorów kulturowych.

Podsumowanie

Rolnicy są tą częścią polskiego społeczeństwa, która jest postrzegana jako grupa skupiająca jednych z największych adwersarzy przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Zaprezentowane opinie dokumentują, że postawy mieszkańców wsi wynikają nie tyle z niechęci do procesu integracji, co z obaw, że nie sprostają konkurencji, w wyniku czego utracą dotychczasowe podstawy egzystencji. Tych obaw nie można traktować jako bezpodstawnych, jeżeli się weźmie pod uwagę opóźnienia w przekształceniach strukturalnych polskiego rolnictwa oraz lukę technologiczną w stosunku do rolnictwa krajów UE.

Zebrany materiał ankietowy potwierdza znaczne rozpowszechnienie przekonań mieszkańców wsi o konieczności i nieuchronności przeobrażeń w strukturach rolniczych. Prawie połowa pytanych użytkowników gospodarstw w integracji z UE dostrzegala korzyści i ułatwienia w działaniach na rzecz przyspieszenia tego procesu. Dodatkowo konsekwencje przyłączenia Polski do UE najczęściej podkreślano właśnie w tym kontekście, a przede wszystkim w przewidywaniach szybkiego unowocześnienia rolnictwa, rozwoju specjalizacji, koncentracji ziemi w dużych obszarowo gospodarstwach. Równocześnie w ujęciu jednostkowym dla wielu wiejskich gospodarstw domowych wzmożenie tempa przemian społeczno-ekonomicznych oznaczałoby zmiany dotychczasowych warunków życia i poszukiwanie nowych środków utrzymania. W konsekwencji większość osób wyrażających swoje opinie wobec planów przystąpienia Polski do UE podkreślała zarówno korzyści, jak negatywne skutki tego procesu. Na przykład wśród respondentów przewidujących szybkie unowocześnienie polskiego rolnictwa w wyniku wejścia do UE aż jedna trzecia wskazywała równocześnie na upadek małych gospodarstw rolnych.

Na negatywne wyobrażenia o skutkach integracji Polski z UE istotny wpływ miały dotychczasowe doświadczenia, jakie przyniosła wsi prorynkowa transformacja systemu gospodarczego. Kojarzą się one przede wszystkim z narastaniem nierówności w warunkach bytowych, ubożeniem znacznej części mieszkańców wsi, utratą możliwości zarobkowych, a także obniżeniem opłacalności produkcji rolnej i trudnościami z jej zbytem. Poczucie niepewności związane z utratą stabilności ekonomicznej u wielu mieszkańców wsi wzmagają bariery natury psychologicznej, które pogłębia brak wiedzy i doświadczenia w zakresie funkcjonowania w gospodarce rynkowej.

Uwzględniając zatem realia polskiej wsi i rolnictwa, należy uznać, że opisane na bazie danych ankiety IERiGŻ 2000 postawy rolników wobec integracji z UE są w pełni zrozumiałe i znajdują racjonalne uzasadnienie, tym bardziej jeżeli uwzględnimy się zasięg przeobrażeń, jakie czeka to środowisko, oraz trudności makroekonomiczne, w jakich będzie się te przekształcenia realizować.

Przemiany w obrębie wiejskich i rolniczych struktur stanowią również ogromne wyzwanie dla polityki rolnej i służb doradczych. Niezwykle istotne wydaje się zwłaszcza uaktywnienie rozwoju instytucji okołorolniczych, usprawniających powiązanie producentów rolnych z pozostałymi segmentami agrobiznesu, oraz propagowanie wiedzy na temat możliwości oraz zasad udzielania wsparcia adresowanego

dla lokalnej przedsiębiorczości. W tym kontekście należy podkreślić, że ankietowani respondenci tylko bardzo ogólnie mówili o spodziewanej pomocy w unowocześnianiu rolnictwa. Można przypuszczać, że głównym źródłem ich wiedzy z tej dziedziny były audycje radiowe i telewizyjne, znacznie rzadziej natomiast spotkania ze służbami doradczymi. O zainteresowaniu mieszkańców wsi szkoleniami z tego zakresu świadczyły postulaty, jakie respondenci, poprzez ankieterów, zgłaszali pod adresem służb doradczych i władz gminnych. Głównie dotyczyły one wskazówek w zakresie dostosowania działalności gospodarczej do wymogów rynku.

Wydaje się, że w okresie restrukturyzacji wsi i rolnictwa szczególna rola służb doradczych oraz instytucji wspomagających przeobrażenia w tym sektorze powinna przypaść propagowaniu alternatywnych kierunków produkcji, a zwłaszcza rozwoju rolnictwa ekologicznego. Upowszechnianie w polskim rolnictwie proekologicznych metod produkcji wydaje się szczególnie atrakcyjne, zwłaszcza w obecnej chwili, gdy charakteryzujące się wysoką technologią i skalą produkcji rolnictwo Zachodu napotyka widoczne trudności odnośnie zachowania zdrowotnej jakości produktów (choroba „szalonych krów” itp.).

Nie mniej istotne wydaje się upowszechnianie wśród rolników przeświadczenia o korzyściach zawiązywania różnych form kooperacji, organizacji zrzeszeń producenckich oraz świadczenie instytucjonalnej i finansowej pomocy w tym zakresie.

Reasumując, podkreślić należy, że od działań instytucji wspomagających rolnictwo, w tym agend rządowych i służb doradczych, w dużym stopniu zależy, by polscy rolnicy w miejsce deklarowanych obaw związanych z planami akcesu do UE zwiększyli aktywność na rzecz poszukiwania nowej formuły swoich gospodarstw, wzmogli zainteresowanie podejmowaniem niekonwencjonalnych kierunków produkcji i podjęli wysiłek niwelowania ogólnych opóźnień strukturalnych poprzez ekonomiczne wykorzystanie tych walorów polskiego rolnictwa, które zostały utracone w industrialnym rolnictwie Zachodu.

Literatura

- [1] Fedyszak-Radziejowska B. 2000. Rolnicy i mieszkańcy wsi wobec perspektywy integracji Polski z Unią Europejską — bariery świadomościowe, czy obiektywne uwarunkowania? W: Problem barier świadomościowych na wsi wobec integracji Polski z Unią Europejską. Akademia Rolnicza w Poznaniu, PTS w Warszawie, Sekcja Socjologii Wsi i Rolnictwa, Poznań: 15–35.
- [2] Sikorska A. 2001. Zmiany w wielkości badanych wsi oraz mobilność rodzin. W: Przemiany strukturalne we wsiach objętych badaniem IERiGŻ w latach 1996–2000. IERiGŻ, Warszawa: 7–8.
- [3] Szemberg A. 2000. Społeczno-ekonomiczna charakterystyka regionów rolniczych. W: Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 1999 roku. IERiGŻ, Warszawa: 226–242.
- [4] Szemberg A. 2001. Przemiany agrarne w latach 1996–2000. W: Przemiany strukturalne we wsiach objętych badaniem IERiGŻ w latach 1996–2000. IERiGŻ, Warszawa: 66.

- [5] Woś A. 1994. Integracja z Unią Europejską — dylematy polskie. *Nowoczesne Rolnictwo* 2: 35 i 49.
- [6] Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych 1999. IERiGŻ, Warszawa 2000: tabela 50, s. 70.

Positive and negative results of Poland's membership in the EU — according to the farmers' opinion

Key words: integration of Poland with the EU, farmers' fears and hopes, structural changes in the agriculture, concentration and modernization, downfall of small-sized farms

Summary

Paper analysed the data and information gathered at the survey conducted in 2000 on the number of 3927 farms. During interview, the farmers were asked about their opinion on the consequences of Polish integration with the EU. The analysis of collected information confirmed that farmers' beliefs were closely related to the economic condition of their farms and the incomes of agricultural families. The acceleration of the concentration processes in agriculture and the modernization of its structures were mentioned as the benefits of Polish integration with the EU. At the same time, the forth-coming changes create threats linked to difficult financial situation of the farmers operating on small farms and to a lack of jobs for the people that would have to leave the agricultural sector.